

Razstava Čas življenja in čas smrti: Karel Destovnik - Kajuh (1922-1944) v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Poet, ki rjove še 80 let po smrti? (1.)

IVO ŽAJDELA

Vlada je na pobudo ministrstva za kulturo leto 2023 razglasila za leto pesnika Karla Destovnika - Kajuha. Na spletni strani so objavili levičarske puhlice, najbolj nesmiselna je, da njegovo literarno delo ni le dokument takratnega časa, temveč izpoveduje »najglobljo in najbolj čisto, nadčasovno človečnost«.

To do naše strašne polpretekle zgodovine povsem ignorantsko frazo je ministrstvo za kulturo povzelo po Matjažu Kmeclu, ki je pred desetletjem, ob izdaji enaindvajsetih pesmi za enaindvajset let življenja, zapisal, da imamo s Kajuhom »velikega poeta, ki ni samo poosebljeni dokument časa, temveč izpovedovalec najgloblje in najbolj čiste, nadčasovne človečnosti«. Ob obletnici rojstva lani so na spletni strani *Dela* pod grozljivim naslovom *Poet, ki rjove še 80 let po smrti* objavili ugotovitev Miklavža

Komelja, da je bil Kajuh »kot ustvarjalec izrazito ekstrovertiran, poezijo je dojemal kot del družbenega delovanja«. In še: »Kajuh je hotel kot mlad revolucionar pisati poezijo 'za današnjo rabo', če uporabim formulacijo iz Župančičevega verza; z vsem svojim bitjem se je vrgel v vrtnec revolucije.«

Destovnik in VOS

Karel Destovnik (1922–1944) in komunistična morilska organizacija VOS (varnostno-obveščevalna služba)? Pa še kako. Des-

tovnik je bil trden člen te morilske združbe, ki je v novejši slovenski zgodovini po svoji zločinskosti nekaj edinstvenega.

Že kot mladenič je v domačem Šoštanju prišel pod vpliv komunističnih aktivistov. Na širšem območju Šaleške doline sta komunistično mrežo širila in z indoktrinacijo utrjevala Slavko Šlander in Dušan Kraigher. Do sredine 30. let so komunisti v javnosti nastopali z odkritimi načini delovanja, po letu 1935 pa so sledili novi politiki oziroma taktiki, ki jo je ukazala kominterna v Moskvi. Ta nova taktika je sledila

dotedanjemu delovanju komunistov, zaradi katere so zaradi svojih skrajnih stališč, razdiralnega dela v družbi in terorizma bili vedno bolj pod udarom oblasti.

Večino vidnih aktivistov so državni organi aretirali, zaprli in obsodili. Ker se je odkriti komunistični boj s svetom okoli njih znašel v slepi ulici, so vodilni komunisti v kominterni zapovedali, da se morajo poslej izogibati javnemu delovanju in se infiltrirati v družbene organizacije oziroma društva, od prosvetnih, kulturnih do družabnih. Večji poudarek so komunistični aktivisti namenili tudi mladim.

Infiltracija v Sokola

Emil Cesar je v knjigi Karel Destovnik - Kajuh, Zbrano delo (Ljubljana, 1978) zapisal (str. 14): »Že od vsega začetka se je (komunistični) komite zavedal pomena in vloge dela za mladino, ki se je od tedaj vključevala v ilegalne napredne politične organizacije. Poglavitna naloga partijske organizacije v Šoštanjju (Destovnikovem rojstnem kraju) je bila posvečena predvsem vzgoji bodočega članstva, hkrati pa je veljala njihova posebna skrb pridobivanju novih starejših članov in mladincev.«

In takoj zatem: »Ena izmed najvažnejših nalog je bila prodreti v organizacijo šoštanjskega Sokola (telovadne organizacije liberalne usmeritve), v katerem je bilo vključeno že tedaj precej študentske in dijaške mladine. Ta organizacija naj bi postala poslednji torišče političnega dela komunistov. To se jim je tudi posrečilo. Že kmalu po svojem formiranju je uspelo partijskemu vodstvu zbrati okoli sebe vrsto mladincev.«

Indoktrinacija mladih

Tako je, kot je zapisal Cesar, partija, to je komunisti, dobivala »vedno več privrženec v vrstah mladine«. Dodal je, da je bil vsak »član partije zadolžen za določeno število mladincev, jim načrtno pomagal pri njihovem ideološkem izobraževanju in jih vključeval v različne akcije. Sodelovali so pri Rdeči pomoči, na izletih, ki so bili ena izmed oblik množičnega političnega dela, v demonstracijah proti draginji, nudili so moralno in materialno pomoč političnim zapornikom v preiskovalnem zaporu v Šoštanjju, ob pomoči drugih članov partije so kurili za prvi maj kresove in razobešali v mestu proletarske stavbe.«

Širili so tudi komunistični propagandni tisk in prav tej s komunizmom indoktrinirani mladini je šla zasluga, da je bilo glavno komunistično glasilo *Ljudska pravica* najbolj bran časopis v Šaleški dolini.

Graditev komunista

Emil Cesar je takoj za tem opisom politike in taktike komunistov nadaljeval, da je bil Karel Destovnik »v tem času že ak-

Karel Destovnik, ki se je rodil leta 1922 v Šoštanjju, je leta 1933 šolanje nadaljeval na gimnaziji v Celju.

tiven član komunistične mladinske organizacije (SKOJ) in je vzdrževal ter zavešno iskal stike z vidnejšimi predvojnimi komunisti v Šoštanjju, kakor tudi, kar potrjuje Franc Leskošek - Luka, s komunisti iz Celja in okolice. Tako je vzdrževal stike

Destovnik je bil trden člen morilske združbe Vos, ki je v novejši slovenski zgodovini po svoji zločinskosti nekaj edinstvenega.

vsaj z Dušanom Kraigherjem, Vrnčnem, Slavkom Šlandrom, s čigar sestro je bil v stikih že prej, in drugimi.« Cesar je dodal (str. 15), da so tudi ti stiki »vplivali na njegovo idejno rast, ta idejnost pa se je odražala v njegovem literarnem delu. Pogovori s temi tovariši so mu utrjevali nazorsko jasnost in mu privzgjajali značilne lastnosti predvojnega komunističnika.

Vstop med zločince

Destovnik, ki se je rodil leta 1922 v Šoštanjju, je leta 1933 šolanje nadaljeval v gimnaziji v Celju. Tja se je vozil z vlakom in med temi vožnjami se je družil »le z enako mislečimi tovariši, zbrali pa so se vedno na določenem kupeju« (Cesar, 10). Zelo aktivno se je vključil v prokomunistično literarno sceno in začel objavljati v izrazito levičarski dijaški reviji *Slovenska mladina*.

Uredništvo je v uvodniku zaključne številke drugega letnika zapisalo, da je pred »slovensko mladino« še »ogromno dela«. »Njena osnovna dolžnost je, da v današnji vihuri loči prijatelje od sovražnikov ljudstva, da se poveže in gre v boj z onimi, ki bodo slovenskemu narodu in vsemu človeštvu v bližnji prihodnosti izvojevali lepšo usodo ...«

Prevedeno: s komunizmom indoktrinirana mladina naj se poveže in gre v boj proti »sovražnikom ljudstva« s komunisti, s komunistično partijo. Ta bo v bližnji pri-

hodnosti slovenskemu narodu izvojevala »lepšo usodo«. Kakšno, vemo. Z najhujšimi in najbolj množičnimi zločini nad Slovenci v naši zgodovini, in pri teh zločinih je tudi Karel Destovnik zelo aktivno sodeloval.

Že najstnik komunist

V letih od 1935 do 1938 je postalo društvo Sokol glavno torišče angažiranja mladine v Šaleški dolini. Ker so nekateri komunistični aktivisti pretiravali s svojim radikalnim delovanjem, po tem so pač znani, jih je vodstvo Sokola nekaj najbolj izpostavljenih izključilo. Toda drugi levičarsko usmerjeni člani, ki takrat še niso bili večji »ljudsko-frontne« taktike delovanja komunistov, so iz protesta izstopili. To njihovim idejnim mentorjem seveda ni bilo všeč.

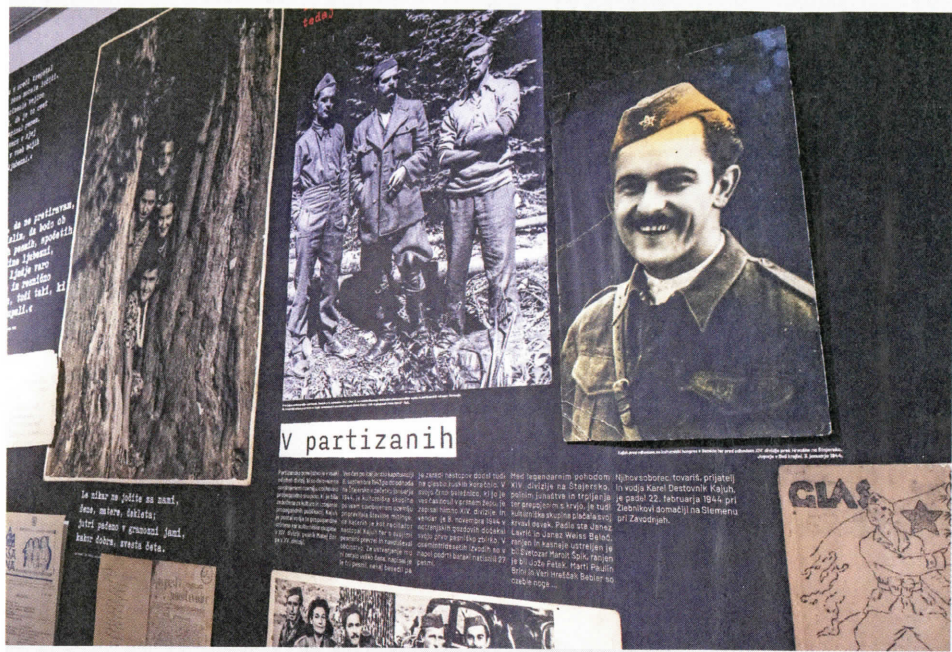
Karel Destovnik je tako postal trden komunist, formalni komunistični mladinec (skojevec) že v svojih zgodnjih najstniških letih. Zaradi levičarskega aktivizma so Destovnika izključili s celjske gimnazije. Šolanje je nadaljeval v Mariboru, vendar je bil tudi tam 12. marca 1940 kaznovan z najvišjo kaznijo pred izključitvijo, z ukorom profesorskega zbora.

Vosovski aktivist

Od začetka nemške okupacije je moral Destovnik v ilegalo. Ko so Nemci 9. septembra 1941 odgnali njegovo mater, očeta in brata z namerom, da jih izselijo, kar se potem ni zgodilo, njega v skrivališču niso odkrili. Čez teden dni ga je šofer Regelšek skritega med sodi odpeljal čez Mozirje, Gornji Grad in Kamnik v Kranj do šoštanjskega rojaka. Od tam mu je neka ženska pomagala do Šentvida pri Ljubljani, kjer je nemško-italijansko mejo prešel ob Savi s ponarejenimi dokumenti. Tako je septembra 1941 postal prebivalec Ljubljane. Stanoval je na različnih naslovih sorodnikov in znancev iz Šoštanjja.

Že po tednu dni je v Tivoliju srečal Milana Pogačnika, znanca iz časa sodelovanja pri glasilu *Slovenska mladina*, ki je bil prav tako begunec iz Šoštanjja. Pogačnik ga je vpeljal v družbo Bojana Štiha in tudi šoštanjskega znanca Zdenka Zavadlava v samem središču mesta, v Židovski ulici. Vsi štirje so nato kot skojevci sodelovali s komunistično morilsko organizacijo Vosom.

Milan Pogačnik je postal »likvidator«, to je morilec Vosa, Destovnik pa pomembni operativec Vosa v njegovi t. i. sledilni službi, postal je celo vodja ene od teh. Ta je po Ljubljani zasledovala osebe, ki so bile zanimive za Vos, in je o njih zbirala informacije o njihovem gibanju, s čimer je

Od začetka nemške okupacije je moral Destovnik v ilegalo. Septembra 1941 je postal prebivalec Ljubljane. Stanoval je na različnih naslovih sorodnikov in znancev iz Šoštanja.

glavni del Vosa, t. i. varnostna služba, ki je ubijala politične nasprotnike, o njih dobila vse potrebne podatke za organizacijo umora.

»Ubijal sem, Karli, ubijal!«

Vlado Vrbič, upokojeni delavec v knjižnici v Velenju, verjetno najboljši poznavalec Karla Destovnika - Kajuha, je o njem napisal roman *Prestreljene sanje* (založba Litera, Maribor, 2020). O njem je kaj tudi zamolčal ali niti ni za kaj dovolj dobro niti vedel. Destovnikovemu sodelovanju z morilsko organizacijo Vos se seve-

da ni mogel izogniti, vendar se ga je dotaknil tako, da svojega vzornika ne bi preveč obremenil.

Začel je na str. 223–224, kjer lahko beremo o dogajanju verjetno leta 1942 v Ljubljani, seveda gre za literarno fikcijo, za poskus rekonstrukcije dogajanja:

Sneg je končno skopnel, sonce je postajalo močnejše in Karli (Destovnik) se je še slaboten po dolgem času pozno popoldne podal do Mirana, od katerega že nekaj časa ni bilo glasu. V podnajemniški sobici ga je v polmraku našel na postelji, z rokami pod glavo in z zamišljenim pogledom.

Komajda se je uvelo dvignil in dal prijatelju prostor na postelji.

»Kaj je s tabo? Tudi tebe zdeluje bolezen?« je Karlija zanimalo, ko je videl, da je Miran ves bled in skuštran. »Ne, ni to,« je prijatelj zanikal in zastal, kazalo je že, da sploh ne misli odgovoriti, ko je mukoma izdaval, »ubijal sem, Karli, ubijal!« Karli je bil prepaden: »Kako to misliš – ubijal?! Kaj za vruga, kdaj, koga si ubil?« »Izdajalca. Pravzaprav ne vem, ali sem res bil jaz ali kdo drug. Trije smo sprožili nenkrat in kar sesedel se je in odprtih ust začudeno pobuljil v zrak. In potem je zagrgal in iz ust se mu je ulila kri.«

Karli je čakal, zdelo se mu je, da se hoče prijatelj spovedati, toda ta je umolknil. Z mize je vzel zavojček cigaret, ponudil Karliju, še sam izvlekel cigareto, v koš izpraznil vrhano poln pepelnik ogorkov in si s tresočo se roko prižgal cigareto.

»To je bila moja prva akcija, veš. Mislim sem, da bo lažje. Pa saj je vse gladko teklo, šele potem, ko sem videl tisti začudeni pogled in krvavi curek iz ust, me je stisnilo v želodcu. Med begom sem se sklonil ob grm in bruhal, vse sem vrgel iz sebe. Prej smo se zmenili, da bomo streljali vsi naenkrat. Da bo lažje. Pa ni. Ni razlike med tem jaz sem ga in morda ga pa nisem jaz. In potem sem se v gostilni, ko so nas tovariši hvalili, napil. Do mrtvega.«

Likvidacija ali umor!

Spet je nastal dolg premor, v sobo se je skozi majhno okno že rinila tema.

»Torej si vosovec,« je končno izjavil Karli, »vsa Ljubljana je polna zgodb o vosovcih, za zavedne Slovence so junaki.« Čeprav je šlo za tajno organizacijo Osvobodilne fronte, je bilo aktivnim komunistom in skojevcem vendarle le znanih nekaj dejstev. Varnostno-obveščevalno službo Osvobodilne fronte, ki je imela dve veji, varnostno in obveščevalno, so ustanovili že takoj poleti po okupaciji, njen namen pa je bil vrniti se med okupatorje, zbirati koristne informacije in justifikirati pripadnike okupatorskih sil, domače izdajalce in sodelavce okupatorja.

Justifikacija je bil v resnici samo suh, pravi izraz za odstranitev, usmrnitev, likvidacija človeka. O tem, koga bodo pripadniki Vosa justifikirali, je na podlagi zbranih dejstev s terena odločalo vodstvo Vosa, ki pa je bilo neposredno povezano z vrhom komunistične partije. Seveda niso bili vsi pripadniki Vosa likvidatorji – justifikacije je izvajal le manjši del pripadnikov v varnostni službi, večina v obveščevalni službi pa je na terenu le zbirala podatke.

Tako Vrbič v romanu o Kajuhu. In o justifikacijah, likvidacijah, odstranitvah in usmrtitvah. Nič pa o umorih.

Po demokratizaciji so na pokopališču Zale v Kamniku postavili spomenik, kjer so združili Franceta Balantiča in Karla Destovnika - Kajuha. Sprava? Ne, še ena mitologizacija oziroma zakritje krute resnice.

nadaljevanje prihodnjic